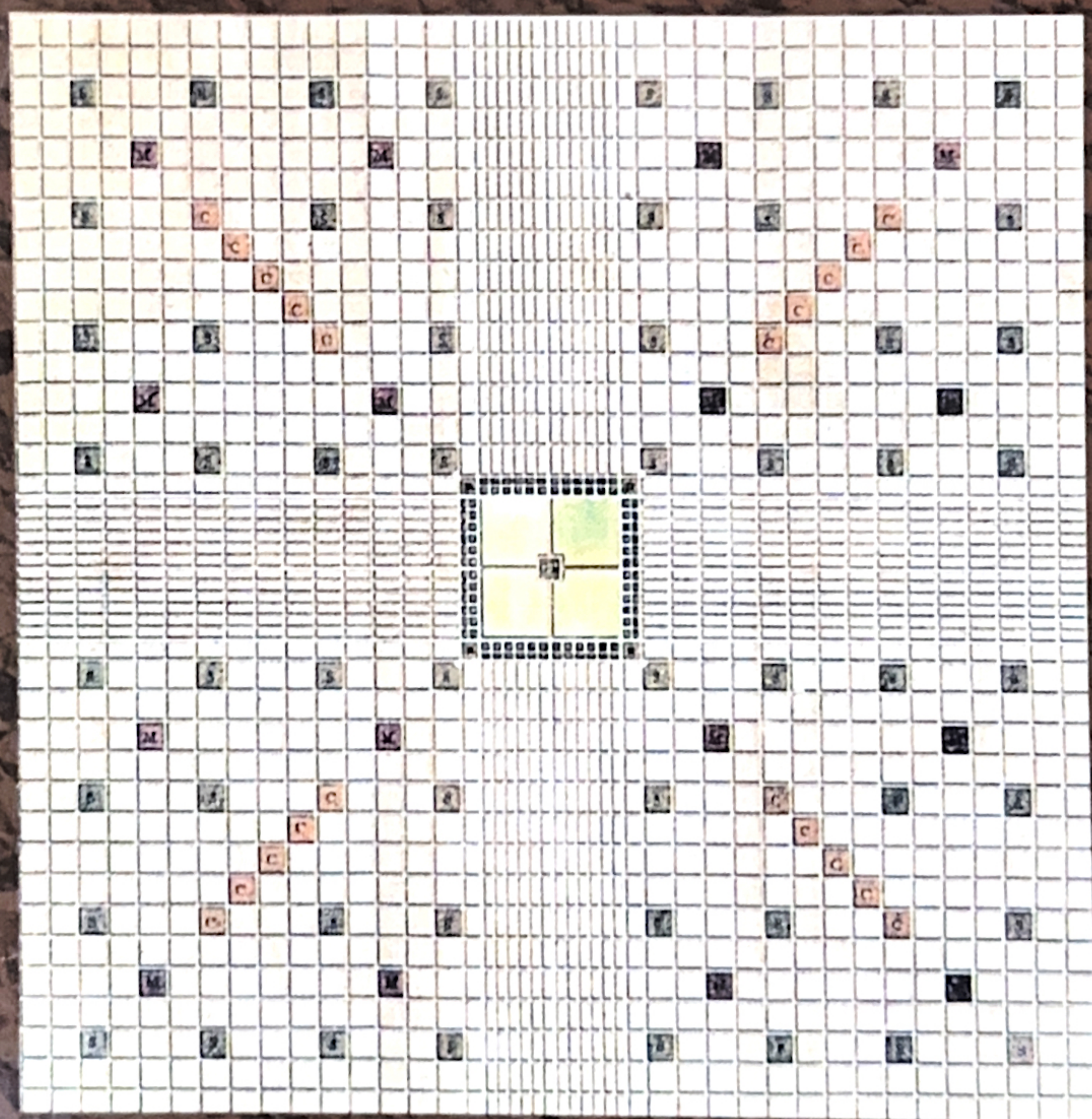

МАГІСТР ГРИ СЛОВА

UNIVERSITAS NATIONALIS LEOPOLIENSIS
NOMINIS IOANNIS FRANKO

МАГИСТРЪ ЛЪН СЛОВЪ

MAGISTER VERBORUM LUDI

MISCELLANEA PHILOLOGICA

FLORIO BACEVYČ SEXAGENARIO DEDICATA

Collegerunt

OKSANA JASINOVSKA et LYDIA SVARYCHEVSKA

LEOPOLI MMIX

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

МАГІСТР ГРИ СЛОВА

ФІЛОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ, ПРИСВЯЧЕНІ 60-РІЧЧЮ
ПРОФЕСОРА ФЛОРІЯ СЕРГІЙОВИЧА БАЦЕВИЧА

Уклали

ОКСАНА ЯСІНОВСЬКА, ЛІДІЯ СВАРИЧЕВСЬКА

ЛЬВІВ 2009

УДК 81'+82'

ББК 80

М 12

Рекомендовано до друку Вченою радою Львівського національного університету імені Івана Франка (Протокол № 5 від 18 лютого 2009 року)

МАГІСТР ГРИ СЛОВА. Філологічні дослідження, присвячені 60-річчю професора Флорія Сергійовича Бацевича / Уклали Оксана Ясіновська, Лідія Сваричевська / Львівський національний університет імені Івана Франка. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2009. – 470 с.

До збірника увійшли статті провідних учених, колег та учнів професора Флорія Сергійовича Бацевича. Розвідки присвячено різним галузям філології у ділянках наукознавства, комунікативної та когнітивної лінгвістики, мовної прагматики, генології, поезики та сучасної інтерпретації літературних творів. У фокусі досліджень – різні мови (українська, польська, чеська, хорватська, російська, церковнослов'янська, арабська, англійська та ін), типи текстів (мас-медійні, публіцистичні, художні, релігійні, науковітощо), актуальні проблеми мовознавства та літературознавства. Статті об'єднує спільний евристичний та експлаторний характер шляхів розв'язання таємниць Слова.

Упорядники

Оксана Ясіновська, Лідія Сваричевська

Фото і дизайн обкладинки

Оксани Ясіновської

В оформленні обкладинки використано мідьорит англійського гравера Вілсона Ловрі (1762–1824 рр.) з книги K. Brothers. A Description of Jerusalem: Its Houses and Streets. – London, 1801.

Статті друкуються в авторській редакції

Copyright © 2009 Львівський національний університет

імені Івана Франка

Усі права застережено

ISBN 978-611-517-007-4

Флорія Трагелуц

ЗМІСТ

Вступ Майстер «Гри в бісер» (Космеда Т. А.)	9
Михаил Алексеенко Дискриминирована ли женщина в языке?	18
Надія Андрейчук Життєвий світ людини як лінгвофілософська категорія	29
Галина Богданович О языке обучения (изучения) и успешной коммуникации	35
Соломія Бук Письменницька лексикографія та корпус текстів	42
Людмила Васильєва Розподіл варіацій штокавської діасистеми в сербському та хорватському стандартах на фонетично-просодичному рівні	57
Инна Гажева Синкретизм тропов в «Симфониях» А. Белого	68
Олена Галета «Камінь спотикання» поезії Антонича	74
Александр Готов Гоголь: потаенные свойства	85
Михайло Гнатюк Проблеми наукознавства у творчій практиці Івана Франка	91
Лариса Гонтарук Сфера «сакрум» у формуванні граматичних значень та лексико-граматичних категорій	98
Михаил Дымарский «Новая аппозиция» в современной русской речи ...	104
Анатолій Загнітко Сучасні тлумачення мовної картини світу: теоретико-контрастивний аспект	112
Юлія Заза Модель ситуації початку комунікативного контакту (на матеріалі української та чеської мови)	123
Роксолана Зорівчак Юрій Володимирович Шевельов як дослідник творчості Олександра Опанасовича Потєбні	134
Марія Зубрицька Термін як методологічна проблема сучасного українського літературознавства	142
Микола Ільницький Українська сецесія: етос болю (на матеріалі новели М. Яцкова «Діточа груди у скрипці»)	149
Євгенія Карпіловська Норма і девіація в українському словотворенні ...	155
Валерій Корнійчук Естетична парадигма лірики Івана Франка	167
Лариса Корновенко Конфликтные ситуации общения: стратегии и тактики ответного реагирования	178
Тетяна Космеда Зауваги щодо функціонування дискурсивних слів у поетичному художньому тексті (на матеріалі поезії М. Стельмаха) ...	187
Ірина Кочан Слово про Вченого	197
Михайло Кочерган Про деякі джерела комунікативного шуму в міжкультурній комунікації	202
Алла Кравчук Комунікативні невдачі в польськомовному дискурсі українців з поляками	209

Юлія ЗАЗА

МОДЕЛЬ СИТУАЦІЇ ПОЧАТКУ КОМУНІКАТИВНОГО КОНТАКТУ (на матеріалі української та чеської мови)

Проблема вивчення ситуації та контексту (Р. Якобсон, Т. Ван Дейк, Д. Хаймс, М. Холідей, Дж. Серль, Б. Городецький, С. М. Ервінн-Тріпп, Я. Корженський, Й. Шебеста, В. Аврасин, Н. Баландіна, Ф. Бацевич, В. Карасик, В. Конецька, Й. Стернин [1; 3; 4; 5; 7; 8; 10; 11; 12; 13; 14] є, фактично, питанням вивчення залежності мовлення від екстралінгвістичних факторів. Традиція дослідження висловлень не лише в межах власної структури, а в контексті ситуації започаткували представники Лондонської школи (Бр. Маліновський і Дж. Фьорс), що стало поштовхом до опрацювання теоретичних моделей ситуації сучасними лінгвістами. Теоретичні моделі ситуацій представлені в дослідженнях Г. Парре, П. Браун і К. Фрезер, Г. Ласуелла, Г. Штегера, А. Дітмара, Дж. Фішмана, Д. Хаймса, М. Холідея, Т. Шмельової, де виділено параметри, що детермінують використання мовних засобів. Ситуативні моделі різняться кількістю релевантних ознак; спільними параметрами ситуативних моделей є: категорія учасників спілкування, просторово-часові, соціальні, культурні ознаки ситуації. Отже, ситуація як контекст є класом соціально-культурних детермінант, актуалізатором імпліцитного й експліцитного комунікативного смислу засобів вираження.

Семіотичною моделлю ситуації можна вважати так званий «паспорт» мовленнєвого жанру Т. Шмельової, що містить релевантні екстра- та інтралінгвістичні критерії виділення мовленнєвого жанру як ситуативного стандарту, автор виділяє інтенцію як основну жанроутворюючу ознаку. Однак модель мовленнєвого жанру не враховує чинник обставин спілкування, що виносить процес комунікації за межі реальних умов. Врахування критерію ситуації спілкування дозволяє вивчати варіативність засобів вираження у рамках певних мовленнєвих жанрів і, навпаки, досліджувати типи фрагментарних мовленнєвих жанрів, типових для певних ситуацій спілкування, наприклад, зустрічі, знайомства, прощання.

Ситуативним стандартом, а саме – семіотичною моделлю ситуації є й реєстр дискурсу, згідно з якою контекст можна сконцентрувати у межах трьох понять: поле, або тематична сфера, простір дії комунікації – *field*; зміст (конфігурація) соціальних ролей учасників комунікації – *tenor*; специфіка каналу комунікації – *mode* [5: 106-107].

В. Карасик, характеризуючи реєстрові параметри дискурсу, зазначає: «*field, tenor, mode* – це три виміри ситуативних або соціальних контекстів,

де поле – це предметна сфера спілкування, не лише тематика мовлення, а й вся діяльність мовця або учасника спілкування; тональність (попередньо позначена М. Холідейем „стиль дискурсу”) характеризує міру формалізації спілунків між комунікантами, наявність старшості, ієрархії, ступінь знайомства, схожість або різницю особистісних характеристик; модус характеризує канон спілкування (усна, писемна, підготована чи спонтанна комунікація), мовна варіативність визначається як варіативність відносно мовця („діалект”) і відносно мови („регістр” або „діатип”)» [7: 27].

Спробуємо порівняти дві ситуативні моделі комунікації: модель мовленнєвих жанрів Т. Шмельової, поширену у російській та пострадянській теорії мовленнєвих жанрів – генології, й реєстрову модель М. Холідея з метою пояснення спільних і відмінних ознак і вибору теоретичної бази нашого дослідження. Зауважимо, що в анкеті мовленнєвого жанру відсутній чинник ситуації спілкування, тому паспорт Шмельової не враховує важливого параметру – ситуативного контексту. Реєстрові ж характеристики дискурсу, а саме – реєстр конфігурації соціальних ролей, враховує вплив різних параметрів контексту. З іншого боку, реєстрова модель є, по суті, схемою впливу екстралінгвістичних факторів на засоби вираження, для реєстрових характеристик дискурсу інтенціональний фактор є не настільки вирішальним, порівняно із теорією мовленнєвих жанрів, де інтенція є основною жанроутворюючою ознакою. Інтенції мовців згідно з реєстровою моделлю є лише складовою конфігурації соціальних ролей комунікантів як частини міжособистісної метафункції; вагомою визнається, у першу чергу, конфігурація соціальних станів, комунікативних ролей, тобто наявність або відсутність соціальних, вікових, гендерних опозицій як екстралінгвістичних умов, за яких спілкування стає асиметричним. Таким чином, реєстр ми вважаємо теоретичною моделлю ситуативного контексту, що описує зв'язок прагматичного контексту як набору актуалізованих ознак певного ситуативного контексту із засобами мовного й позамовного вираження як експлікаторами комунікативної поведінки мовців. Порівняно із мовленнєвим жанром реєстр є «більш соціальним» конструктом. Реєстрові характеристики дискурсу реєвантними прагматичними параметрами визнають, на противагу іншим ситуативним моделям, не самі ознаки, а конфігурацію релевантних ознак, що дозволяє виділити прагматичні характеристики певної ситуації спілкування за принципом симетричні-асиметричні. Тематична сфера комунікації, а отже предмета мовлення, містить також увесь простір дій комунікантів, а отже комунікативну поведінку мовців. Код, з одного боку, зумовлений апріорно ми комунікативними смислами (термін апріорний, апостеріорний апріорний комунікативний смисл належить Ф. Бацевичу [3] мовців, а з іншого, створюється у процесі спілкування, тобто пов'язаний із апостеріорним комунікативним смислом. Співвідношення апріорного й апостеріорного комунікативного смислу окремої комунікативної ситуації є різним, оскільки залежить від конкретного прагматичного контексту – типу й міри офіційності ситуації, соціальних ролей мовців, дистанції тощо. З іншого боку, комунікативні

поведінка представників різних лінгвокультур в однаковій комунікативній ситуації, наприклад, ситуації зустрічі, апріорно відрізнятиметься, оскільки комунікативна поведінка регулюється як загальними законами спілкування, так і ідіоетнічними конвенціями певної лінгвокультури. Розглянемо детальніше ситуацію зустрічі комунікантів у ситуативно-прагматичному аспекті.

Зустріч комунікантів є початковим імпульсом, зав'язуванням контакту між ними, фатичним етикетним обрамленням дискурсу зі своїми правилами, комунікативними стратегіями. Тому важливою є опрацювання моделі ситуації початку комунікативного контакту як ситуації, що впливає на перебіг подальшого спілкування, адже для інформативної частини дискурсу вербалізатори ситуації зустрічі є попереднім контекстом. Ситуація початку комунікативного контакту є короткотривалою ситуацією, формальною комунікативною ознакою якої є мовленнєві привітальні формули, а також відсутність попередніх ситуацій спілкування. Спробуємо представити ситуацію початку комунікативного контакту, доповнюючи модель породження мовленнєвого жанру М. Бахтіна реєстровими характеристиками дискурсу М. Холідея (зміст соціальних ролей мовців, тематична сфера, код), пов'язаними із апріорним і апостеріорним типами комунікативних смислів Ф. Бадевича [5: 75-89]:

I етап – факт зустрічі комунікантів – реальної, віртуальної – наявний **ситуативний контекст**;

II етап – виникає генеральна інтенція – **встановлення контакту**, що визначає у загальних рисах форму коду, пов'язаного з апріорним комунікативним смислом мовців – вербалізатори ситуації привітання, предмет мовлення – засвідчення своєї поваги еквівалентними даній ситуації засобами, поєднує об'єктивне – необхідність привітатися і суб'єктивне – міра експлікації суб'єктивного начала, так виникає **тема ситуації початку комунікативного контакту (ПКК)**, що є поєднанням мети й предмета мовлення;

III етап – прагматичний контекст корегує мету конкретної ситуації зустрічі – продемонструвати свій інтерес; засвідчити свою повагу, самопрезентувати себе як ввічливу людину або, навпаки, продемонструвати своє прохолодне, байдуже ставлення. Виникає стиль, композиція; залежно від **конфігурації соціальних ролей мовців** обирається відповідну дистанцію й тональність, засоби вираження. Цей етап демонструє вплив апостеріорних комунікативних смислів адресата на узагальнений комунікативний смисл дискурсу. Формуються відповідні стратегії і тактики втілення генеральної інтенції. Усі наведені параметри регулюються комунікативною компетенцією мовців, пов'язаною із апріорним комунікативним смислом. У свою чергу комунікативна поведінка в ситуації зустрічі формується під впливом загальнокультурних, ситуативних, групових, індивідуальних норм – встановлюється **реєстр** як результат впливу ситуативного контексту на перебіг комунікації;

IV етап – реєстрові характеристики (ситуативний контекст, зміст соціальних ролей мовців, простір дій комунікантів, канал) впливають на

вибір експлікаторів ситуації ПКК – вербальних і невербальних, їх конфігурацію, міру їх експлікації, кількість, експресивність. Обирається структура вербалізаторів: наявність ПК привітання, правосторонніх поширювачів, вокативів, фатичних питань-маркерів подальшої розмови.

Отже, наявною є діалогічна природа реєстрових характеристик ситуації початку комунікативного контакту: з одного боку, вони є результатом впливу ситуативного контексту зустрічі на вибір засобів привітання, а з іншого – набором вербалізаторів ситуації ПКК, що належить до апріорного комунікативного смислу мовців, регулюється конкретним прагматичним контекстом ситуації ПКК, тобто апостеріорним досвідом комунікантів;

V етап (паралельний попереднім) – діалогічні обертони – мовленнєві вчинки співрозмовника постійно корегують комунікативну поведінку мовців – відбувається зміна комунікативних ролей, з'являється комунікативний ініціатор, що задає тему, тональність, дистанцію спілкування;

VI етап – формується узагальнений комунікативний смисл ситуації початку комунікативного контакту як «семантична, синтаксична і прагматична домінанта комунікативних стратегій всіх учасників кооперативного спілкування в межах певного контексту й ситуації ... як складний синтез апріорних і апостеріорних комунікативних смислів» [3: 81].

Зрозуміло, що подана схема є ідеальним конструктором; у живому невимушеному спілкуванні взаємодія апріорних і апостеріорних смислів, як і сама комунікація, є більш спонтанною, неусвідомленою її учасниками, процес спілкування відбувається природно, адже, як зазначає О. Потебня, «якби сороканіжка задумалась, з якої ноги почати, вона ніколи б не зрушила з місця» [9: 201]. Тому в живому дискурсі мовленнєві жанри представлені в основному фрагментарно, іноді у вигляді частини мовленнєвого акту» [3: 57]. З одного боку, важливою характеристикою ситуації ПКК є її фрагментарна представленість мовленнєвим жанром привітання як ситуативним стандартом. Мовленнєвий жанр привітання є жанром із високою мірою стандартизації, що характерна загалом для етикетних жанрів. З іншого боку, ситуації ПКК притаманна висока міра спонтанності, оскільки попередній лінгвістичний контекст є відсутнім, а тому екстралінгвістичні фактори мають вирішальний вплив на вибір засобів вираження.

Розвиваючи цю думку, зауважимо, що особливість ситуації початку комунікативного контакту полягає у відсутності попереднього лінгвістичного контексту, а отже, комуніканти «привітанням» вважають навіть ті ситуації зустрічі, у яких привітальні репліки відсутні або замінюються іншими засобами. Згідно зі загальними конвенціями спілкування, комунікація має починатись із обміну привітальними репліками, як правило, вказаними у працях з етикету. Але процес реального спілкування, а саме – його початок є, напевне, значно складнішим, ніж простий обмін привітальними репліками, що узвичаєно вважають мовленнєвим жанром або актом привітання. Привітальними репліками можуть починатися різні мовленнєві жанри, і

навпаки, мовленнєвий жанр привітання може і не містити маркерів жанру – привітальних реплік, адже головною жанроутворюючою ознакою є не мовні засоби, а мета. Розпочинаючи контакт, мовець може переслідувати різні цілі: обмін певною інформацією, вираження свого ставлення до дійсності й до співбесідника, вираження бажань, емоцій тощо. Ситуативний контекст початку комунікативного контакту дозволяє правильно зрозуміти контактовстановлювальну імплікатуру смислу навіть за відсутності привітальної репліки. Об'єктом нашої розвідки є живе, невимушене спілкування, що відбувається за певних умов, які за нашим припущенням певною мірою обумовлюють його перебіг і вербальне наповнення, тому основним матеріалом роботи було обрано українські та чеські сучасні фільми. Переважна більшість фільмів є мелодрамами, фільмами побутової тематики, комедіями. До уваги не бралися історичні фільми й фантастику.

Спробуємо на матеріалі сучасних українських і чеських художніх фільмів виділити реєстрові характеристики ситуації початку комунікативного контакту (ПКК):

Ситуація ПКК №1: зоомагазин.

1. Адресант – жінка (30-35 років): *Це Ваша?*

2. Адресат – чоловік із собакою (30-35 років): *Геркулес!*

1. *Який пухнастик маленький!* («Леся+Рома. Зоомагазин»).

комунікативна мета: фатична – встановлення контакту, флірт;

тип ситуації: неофіційна;

дистанція: персональна;

конфігурація соціальних ролей мовців, тип спілкування: симетричне

(Рівний – Рівний), наявна гендерна опозиція;

тип стосунків: незнайомий чоловік – жінка;

тема: фатична Ти-тема, пов'язана з попереднім екстралінгвістичним контекстом – пес;

Узагальнений комунікативний смисл ситуації ПКК № 1: комунікативна ініціатива першого учасника у ситуації симетричного спілкування: встановлення доброзичливої атмосфери, налагодження приязних міжособистісних стосунків за допомогою стратегії демонстрації інтересу, непрямий флірт, похвала. Стратегії демонстрації інтересу реалізуються за допомогою теми розмови, флірту. Привітальні репліки як формальні маркери жанру привітання відсутні, контактовстановлювальною є тема ситуації, що вводиться ініціальною реплікою-інтеррогативом. Експліковано еліптичні конструкції, експресивні, асертивні мовленнєві акти.

Ситуація ПКК № 2: у дворі біля старого автомобіля.

1. Адресант – старенька бабуся (65-70 років): *Так со, рисијете хо, рисијете?*

– *Ну що, вилизуєте його (авто), вилизуєте?*

2. Адресат – старенький дідусь (65-70 років): *Так, рисији. – Так, вилизую.*

1. *Рисијете, але тос нејездіте!* – *Вилизуєте, але багато не іздите!*

2. *Ale jen podívejte – deset let starý auták jako nový!* – Але подивіться – машині десять років, а як нова!

1. *No to jo, jo!* – Ну то так, так! («Zítřa to roztočíme, drahoušku»).

комунікативна мета: фатична – встановлення контакту, привертання уваги, регулювання міжособистісних стосунків;

тип ситуації: неофіційна;

дистанція: персональна;

конфігурація соціальних ролей мовців, тип спілкування: симетричне (Рівний – Рівний), наявна гендерна опозиція;

тип стосунків: сусід – сусідка;

тема: фатична Ти-тема, пов'язана з попереднім ситуативним контекстом – автомобіль;

Узагальнений комунікативний смисл ситуації ПКК № 2: комунікативна ініціатива першого учасника у ситуації симетричного спілкування: встановлення й налагодження доброзичливої атмосфери спілкування, стратегії демонстрації інтересу реалізуються за допомогою теми розмови, флірту стратегії – встановлення доброзичливої атмосфери, стратегія солідарності, небайдужості досягається введенням Ти-теми – автомобіль адресата.

Привітальні репліки як маркери мовленнєвого жанру привітання відсутні, функцію встановлення контакту виконує, подібно до попередньої ситуації ПКК фатична Ти-тема: авто адресата. Ініціальною реплікою є асертив-сумнів. Представлені еліптичні конструкції (предмет питання імпліковано, виводиться із ситуативного контексту), експресивний, оцінний мовленнєвий акт.

Ситуація ПКК № 3: вдома, коридор, мати зустрічає сина пізно вночі.

1. *Адресант – розлючена мама (40-45 років): Franto!* – Франто!

2. *Адресат – син (16-17 років): Co maminko?* – Що, мамо?

1. *Přišla se na tebe podívat kamarádka...* – Прийшла подружка подивитися на тебе. *Poslouchej, kamaráde, ta téma je zavřena!!!* Чуєш, друже мій, ця тема закрита!

2. *Mamino, to ne já!* – Мам, це не я! («Ráftáci»)

комунікативна мета: привертання уваги, конфлікт, погіршення міжособистісних стосунків;

тип ситуації: неофіційна;

дистанція: персональна;

конфігурація соціальних ролей мовців, тип спілкування: асиметричне (Старший – Молодший за віком), наявна гендерна опозиція;

тип стосунків: мати – син

тема: конфлікт Я+ТИ – Старший адресат-комунікативний ініціатор, вводить небажану тему для адресата-Молодшого: його подруга повідомила про свою вагітність, а отже, попередній ситуативний контекст зумовив конфліктну ситуацію початку комунікативного контакту.

Узагальнений комунікативний смисл ситуації ПКК № 3: конфігурація соціальних ролей мовців: Старший – Молодший детермінує комунікативну поведінку мовців, комунікативним ініціатором є Старший мовець. Конфліктність ситуації пов’язана з попередньою пресупозицією, а перспективою розвитку ситуації є конфліктний тип спілкування. Ситуація ПКК №3 налаштовує напружену, конфліктну ситуацію подальшого спілкування за типом: Молодший-звинувачуваний – Старший – той, що звинувачує, що експлікується у мовленнєвому акті звинувачення, як стратегії прямого погіршення міжособистісних стосунків, пов’язаних із попереднім екстралінгвістичним контекстом. Глузливо-іронічне використання вокативу *katarađe*. Засоби привертання уваги – імператив *Poslouchej*. Привітальні формули відсутні.

Ситуація ПКК №4: жіночий душ:

1. Адресант – мати (40-45 років): *Daniele!!! Co tu děláš??!* – Даніеле! Що ти тут робиш??!

2. Адресат (син 20-25 років) – *No já... nevím...* – Ну я не знаю...

3. Учасник розмови – незнайома старенька бабуся в душі (70-75 років) – *Tu brasáku! Ty úchýre! Jak se to představiš!!!* – Ах ти ж негіднику, розпуснику!! Ну ти уяви!!!

2. *Čau... – Čao..*

1. *Ahoj... – Privít...*(«*Ráffáci*»).

комунікативна мета: привертання уваги, конфлікт, погіршення міжособистісних стосунків;

тип ситуації: неофіційна;

дистанція: персональна;

конфігурація соціальних ролей мовців, тип спілкування: асиметричне (Старший–Молодший за віком), наявна гендерна опозиція;

тип стосунків: мати – син; незнайома старша жінка – хлопець;

тема: пов’язана з попереднім ситуативним контекстом: звинувачення у неприпустимому вчинку адресата, який заліз у жіночий душ.

Узагальнений комунікативний смисл ситуації ПКК № 4: комунікативні ініціатори – Старші мовці звинувачують Молодшого. Тональність і тема спілкування пов’язана з просторово-часовими умовами ситуації: розмова відбувається у жіночому душі, а тому і початок спілкування є збурливим, а привітальні репліки відсутні. Ініціальною контактовстановлювальною реплікою є апелятив. Ситуація зумовила вживання інвективної лексики Старшим мовцем. Реакцією молодшого адресата є не виправдання, а прощення і втеча. Привітальні формули використано у функції прощальних.

Ситуація ПКК № 5: квартира, хазяїн зустрічає гостю:

1. Адресант – чоловік (35-40 років) – *No nazdar! Už jsem doufal, že perřijdete! A to je pro Voňu so?* – Ну привіт, а я вже сподівався, що не прийде-те! А це, заради Бога, що?

2. Адресат – його подруга (30-35 років) – *To je pro Boha kytka, dávaji se do vázy! To je moje kamarádka Ingrid* – Це заради Бога квітка, ставиться у вазу. А це моя подруга Інґрід.

3. Учасник розмови – дівчина (25-30 років) – (тисне руку) *Ingrid!* – Інґрід!

1. *Hubert!* – Губерт! («Roman pro žepu»).

комунікативна мета: фатична – встановлення контакту, флірт;

тип ситуації: неофіційна;

дистанція: персональна;

конфігурація соціальних ролей мовців, тип спілкування: симетричне (Рівний – Рівний), наявна гендерна опозиція;

тип стосунків: друг – подруга; незнайомий чоловік – жінка;

тема: фатична тема, пов'язана з екстралінгвістичним контекстом – записування гостей, квітка, знайомство;

Узагальнений комунікативний смисл ситуації ПКК № 5: комунікативна ініціатива першого учасника-господаря у ситуації симетричного спілкування: Привітальні репліки як формальні маркери жанру привітання відсутні, контакто-встановлювальною є тип ситуації – господар зустрічає гостей біля дверей. Представлені стратегії непрямого флірту засобами іронії! А це, заради Бога, що?, що призначені для привертання уваги представниці протилежної статі. Реакцією на ініціальну іронічну репліку є репліка відповідної тональності *Це заради Бога квітка!*, а отже, адресат прийняла запропоновану невимушену атмосферу спілкування. Ситуація містить ініціальну привітальну репліку зниженої тональності, яка, проте, була проігнорована адресатом. Представлений етикетний мовленнєвий жанр знайомства.

Ситуація ПКК №6: університет, біля розкладу:

1. Адресант – студент-історик (17-20 років), звертаючись до своїх двох одногрупників – *Кого я бачу – Ромео і Джульєтта!*

2. Адресат – його одногрупниця – *Як мене дістали твої приколи!*

1. *Ууу! Сонце, та ми з тобою в одній групі – ти, я, розкопки, природа, романтика...* («Штольня»).

комунікативна мета: фатична – встановлення контакту, знуцання, загравання з представницею протилежної статі;

тип ситуації: неофіційна;

дистанція: персональна;

конфігурація соціальних ролей мовців, тип спілкування: симетричне (Рівний – Рівний), наявна гендерна опозиція;

тип стосунків: одногрупники;

тема: фатична Я+Ти;

Узагальнений комунікативний смисл ситуації ПКК № 6: комунікативний ініціатор привертає увагу дівчини, яка йому подобається (попередня пресупозиція) за допомогою приниження й знуцання над нею та її хлопцем (Ромео та Джульєтта), експлікованої в аксіологічному мовленнєвому акті.

Засобом привертання уваги є непрямий мовленнєвий акт асертиву. Адресат не має наміру продовжувати розмову, висловлюючи обурення. Як і у ситуації № 3, зафіксовано іронічно-оцінне вживання вокативу: *сонце*. Привітальні репліки відсутні.

Ситуація ПКК № 7: на порозі дому, дзвінок у двері:

1. Адресант – господиня (45-50 років) – *Хто там?*

2. Адресат – донька (20-25) – *Мам, це я!*

1. *Сонечко моє, яка я рада, що ти приїхала!*

2. *А я яка рада! Тату!*

3. Учасник комунікації – батько (45-50 років) – *Приїхала! Донечко!* («Помаранчеве небо»).

комунікативна мета: фатична – встановлення контакту;

тип ситуації: неофіційна;

дистанція: персональна;

конфігурація соціальних ролей мовців, тип спілкування: асиметричне (Старший – Молодший за віком, статусом), наявна гендерна опозиція;

тип спілкування: мати – донька; донька – батько;

тема: фатична Я+Ти-тема – повернення дочки додому після довгої подорожі;

Узагальнений комунікативний смисл ситуації ПКК № 7: радісна, весела атмосфера спілкування, експлікована у висловленнях: *як я рада!*, пестливих вокативах: *сонечко моє, донечко!* Представлені стратегії експлікації психоемоційного стану радості від зустрічі мовців, демонструються приязні родинні міжособистісні стосунки. Тип міни комунікативних ролей спонтанний, комунікативний ініціатор не виділений. Привітальні репліки відсутні, замінюються засобами привертання уваги й встановлення контакту є вокативи: тату, мам, донечко, сонечко, оцінні мовленнєві акти: *як я рада!*

Таким чином, початок комунікації може починатися як контактовстановлювальними фатичними питаннями, що покращують міжособистісні стосунки мовців і задають тему подальшої бесіди (ситуації №1, 2). Прагматичний комунікативний смисл наведених ситуацій ПКК амбівалентний: від експлікованого позитивного психоемоційного стану (ситуація № 7) до конфронтативного типу дискурсу (ситуації № 3, 4). Ситуації №3, 4, що задають конфліктний тип спілкування, на наш погляд, важко назвати мовленнєвим жанром або актом привітання. Інші наведені ситуації, окрім третьої, також не містять формальних вербалізаторів привітання, а отже, немає підстав вважати їх мовленнєвими актами – фрагментами мовленнєвого жанру привітання. Тому, на наш погляд, вивчення мовленнєвого жанру, чи його фрагменту – мовленнєвого акту привітання, має штучний характер, оскільки виносить процес дослідження за межі реального спілкування, адже ситуації зустрічі, що не містять маркерів жанру, залишаються поза увагою дослідження. Тому ми пропонуємо одиницею дослідження обрати ситуацію

зустрічі як ситуацію початку комунікативного контакту. Пропонований підхід дозволяє звернути увагу на такі важливі складові ситуації початку комунікативного контакту: комунікативну поведінку мовців у ситуації ПКК та екстралінгвістичні фактори, що зумовлюють її, вербальну й невербальну складову комунікативної поведінки, стратегії і засоби встановлення контакту – привітальні формули або їх замітники, типи мовленнєвих актів, комунікативну ініціативу, міну комунікативних ролей, тематичну сферу.

Повертаючись до наведених прикладів, зазначимо, що вихідним моментом усіх ситуацій ПКК є ситуативний контекст – пес, квіти, неприємна подія, автомобіль, факт приїзду, розклад практики, що зумовив почати контакт, а вибір засобів встановлення контакту, є наступним етапом, що регулюється як комунікативною метою й ситуацією, так і апріорним досвідом і конфігурацією соціальних ролей мовців. Усі ситуації початку комунікативного контакту (за винятком третьої) починаються не традиційним привітанням, а інтеррогативом – мовленнєвим актом, в якому формулюється запит інформації. Хоча реакцією на ініціальну репліку є констатив, ці ситуації ПКК представлені фатичними «рамками», адже ілокутивною силою ініціальних питань є не запит нової інформації, а встановлення контакту, регулювання міжособистісних стосунків за допомогою демонстрації інтересу (ситуація № 2), флірту (ситуація № 1, 5), небайдужості (ситуація № 3). Таким чином, імплікатура смислу інтеррогативів як контактовстановлювальних засобів зумовлена ситуативним контекстом, а саме актуалізованими ознаками: ситуація № 1 – собака; ситуація № 2 – автомобіль. Отже, прагматичний контекст як сукупність релевантних ознак ситуації деколи є причиною появи непрямих МА як актів, де наявною є невідповідність між локутивним актом та ілокутивною силою. Зауважимо, що ми досліджували ситуації ПКК на матеріалі сучасних арабських, українських і чеських фільмів, з яких виділили по 130 ситуацій ПКК. Цікавим є те, що у цих ситуаціях було зафіксовано загалом 53 українські формули, 72 чеські, 123 арабські, що свідчить про підпорядкованість комунікативної поведінки ідіоетнічним конвенціям.

Таким чином, можна говорити про те, що ситуація початку комунікативного контакту є прагматичним контекстом, тобто ситуативним контекстом як сукупністю когнітивних і соціальних факторів, актуалізованих у ситуації зустрічі. Саме спільний прагматичний контекст дозволяє вивчати специфіку комунікативної поведінки як поведінки, що базується на певних нормах і традиціях мовців у ситуації ПКК у ідіоетнічному й міжкультурному аспектах.

Література

1. Баландіна Н. Ф. Функції і значення чеських прагматичних кліше у комунікативному контексті. – Київ, 2002.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. – К., 2004.
3. Бацевич Ф. С. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи. – Львів, 2005.
4. Городецький Б. Ю. От лингвистики текста – к лингвистике общения / Б. Ю. Городецкий // Язык и социальное познание. – 1990. – С. 39-56.

5. Дейк Т. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Пер. с англ. / Сост. В.В. Петров. – М., 1989.
6. Дементьев В. В. Фатические речевые жанры // Вопросы языкознания. – 1999. – № 1.
7. Карасик В. И. Язык социального статуса. – М., 2002.
8. Серль Дж. Что такое речевой акт? / Дж. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – 1986. – Вып. 17. – С.151-169.
9. Иванова Л. П. Курс лекций по общему языкознанию. – К., 2006.
10. Конецкая В. П. Социология коммуникации // <http://lib.socio.msu.ru/l/library?e=d-000-00---001ucheб--00-0-0-0prompt-10---4-----0-11--1-ru-50---20-help---00031-001-1-0windowsZz-1251-10&a=d&c=01ucheб&cl=CL1&d=HASH01b06efdd9c3103ee39bd481.3>
11. Стернин И. Язык и национальное сознание // Язык и национальное сознание. – Вып. 6. – Воронеж, 2004.
12. Хаймс Д. Х. Этнография речи / Д. Х. Хаймс // Новое в зарубежной лингвистике. – 1975. – Вып. 7. – С. 78-92.
13. Шмелева Т. В. Речевой жанр: опыт общелингвистического осмысления // Collegium. – 1995. – № 1-2.
14. Halliday M. A. K. Language, context and text: aspects of language in a social-semiotic perspective / M. A. K. Halliday, R. Hasan. – Oxford: Oxford University Press, 1991. – 264 p.
15. Jakobson R. The framework of language / Roman Jakobson. – East Lansing University of Michigan Press, 1980. – 132 p.